

Lisbeth Holter Brudal

Essay

Å speile hverandre

Nær-døden-opplevelse og
Trygve Gulbrandsens forfatterskap

Innhold

Innledning	2
Inspirasjon	3
Jens Dinesen Jersin	3
Endret bevissthetstilstand og nær-døden-erfaringer	5
TG's nær-døden-erfaring	5
Utvidet bevissthetstilstand	7
Jon Fosse	7
Edgar Mitchell	8
Peter Hitchen	9
To kjennetegn ved utvidet bevissthetstilstand	10
Mellomkrigstidens «ikke-empatiske interaktive tilstand»	12
Speilnevroner og menneskets evne til empati	13
Empatisk lesning	14
Barmhjertighet	16
Det jeg undrer meg over	18
Etterord	19
Litteratur	20

Å speile hverandre

Nær-døden-opplevelse og Trygve Gulbrandsens forfatterskap

ESSAY - LISBETH HOLTER BRUDAL

«Et og annet i denne boken opplevde jeg den gang jeg omkom på Hardangerjøkulen i påsken 1919. At jeg lever i dag skyldes et under.»

Personlig, håndskrevet dedikasjon i boken
«Det blåser fra Dauingfjell» fra forfatteren
til en venn i 1961. Ikke tidligere publisert.

Innledning

Å lese Trygve Gulbrandsens (TG) tre bøker – «Og bakom synger skogene», «Det blåser fra Dauingfjell» og «Ingen vei går utenom» er en reise. Bøkene ble utgitt i 1933, 1934 og 1935. Det er en slektskrønike som skildrer en skogsbygd fjern fra allfarvei, og familien som bor på storgården Bjørndal. Handlingen utspiller seg i tiden fra 1760-årene og frem mot 1810.

Jeg er nettopp kommet tilbake fra denne reisen etter å ha lest trilogien for fjerde gang. Nå tror jeg at jeg forstår hvorfor bøkene ble solgt i 12 mill. eksemplarer, at de er oversatt til 30 språk og at dette er den første norske romanen som ble kjøpt inn av Det hvite hus. Fortsatt kommer bøkene i nye utgaver. Siste utgave fra Aschehougs forlag er fra 2018!

Da jeg var ferdig med lesingen av den siste boken i serien, ville tilfellet at jeg fikk tilgang til tre ulike håndskrevne, personlige dedikasjoner som TG hadde skrevet i bøkene til en venn. Dedikasjonene er ikke tidligere publisert og jeg er takknemlig for å ha fått tillatelse til å sitere forfatterens egne hilsener i dette essayet. I underteksten ovenfor siterer jeg den dedikasjonen som TG selv skrev i boken «Det blåser fra Dauingfjell».

Jeg spør meg - hvem er alle vi som leser disse bøkene? Og hvorfor må vi lese om Bjørndal-familien om og om igjen?

Det er til å undre seg over at bøkene, da de kom ut, ble møtt av store lovord og ovasjoner – men samtidig også av hard og harselerende kritikk. Mange lesere rundt om i verden hadde lest om mennesker, natur og miljø i en fjern skogsbygd – hadde gjort den samme reisen som TG inviterer til – men hadde sett helt forskjellige ting underveis. Og avsluttet reisen på ulik destinasjon. Vi kan spørre: Hvem hadde «rett»? Var det den alminnelige leser og enkelte fagfolk, som mente at bøkene er skrevet av «en fullmoden dikter av «første rang» og som utropte forfatteren som «en stor dikterbegavelse»? Eller var det motparten – kritikere, og herunder også fagfolk, som hadde rett? De som sa at «bøkene har liten dybde i personskildringen», og hevdet at «heller ikke miljøskildringen er det noe større perspektiv over». Det ble også sagt at «stiltonen er sterkt romantisk ...».

Enda et spørsmål stiller jeg meg selv hver gang jeg leser igjennom de tre bøkene: Hvorfor skrev ikke TG flere bøker om Bjørndals-folket etter at «Ingen vei går utenom» ble utgitt i 1935?

For å finne svar på det jeg undrer meg over har jeg valgt å gå til TG's egne notater fra forskjellige tidsepoker, og også å se nærmere på de tre personlige dedikasjonene forfatteren skrev ett år før sin død. TG var en forfatter som også skrev «til seg selv», som han kaller det. Dette personlige materialet skal jeg hente frem underveis mens jeg leter meg frem til en forståelse av de tre spørsmålene: Hvorfor selger TG så mange bøker? Hvorfor må vi – jeg – lese bøkene gang på gang? Og hvorfor sluttet TG å skrive etter at han hadde gitt ut siste boken i Bjørndal-trilogien?

Jeg starter analysen med å hente frem det som kan ha inspirert TG til å skrive de tre bøkene om slekten fra en fjern fortid. (I bøkene beskrives to hovedpersoner: Gammel-Dag og unge Dag. Gammel-Dag var gift med Therese og var far til unge Dag, som giftet seg med Adelheid.)

Inspirasjon

TG ble født i 1894 og døde i 1962. Han var 39 år da første bind i trilogien ble utgitt. Forut for utgivelsen i 1933 hadde TG forsøkt å få utgitt bøkene først på Aschehoug, så på Gyldendal, for til slutt å få en kontrakt med Aschehoug. TG samarbeidet med Aschehougs forlagsdirektør Georg Møller, som under tvil om forlaget skulle satse på den ikke helt unge debutanten, sa til TG under fire øyne: *«Er De klar over at hvis vi gir ut boken Deres, kommer De til å bli heftig angrepet?»*.

Hva inspirerte TG til å holde fast ved ønsket om å utgi fortellingen om Bjørndals-folket? Etter flere avslag og en seriøs advarsel fra forlaget fikk han innfridd sitt ønske. Hva drev ham fremover? Hvilke erfaringer hadde han gjort? Hvilke bøker hadde han lest og hvilke tanker gjorde han seg om det å være forfatter?

Mye tyder på at TG hentet inspirasjon fra mange hold: fra opplevelser i barndommen, fra fortellinger om personer langt tilbake i hans egen slekt som moren kunne berette om, og fra bibeltekster. TG hadde en spesiell bok i sitt eie – en bok han fant i forbindelse med en av familiens mange flyttinger. Boken het «Bønneboken» og hadde tilhørt hans tippoldefar. Denne boken var et «klenodium» for TG gjennom hele livet.

Jens Dinesen Jersin (1588 – 1634)

Bønneboken ble skrevet av Jens Dinesen Jersin (1588 – 1634), som var en dansk teolog, filolog og biskop. Den inneholder Jersins to «religiøse traktater»: «Den sande livsens vei» og «Troens kamp og seier». TG nevner boken spesielt i bind én – «Og bakom synger skogene» - i en situasjon der hovedpersonen unge Dag opplever fortvilelse og angst og leter etter en mening med livet. Dag velger bort Bibelen som ikke gir ham trøst – og griper fatt i Bønneboken som ligger foran ham på bordet. I Jersins skrifter finner Dag tilbake til seg selv. TG viser til boken flere steder i de tre bindene. Han kaller Jersins verk for «Bibelordboken» til forskjell fra Bibelen.

Det er rimelig å anta at lesingen av Jersins bok gjorde et stort inntrykk på TG. Det kommer blant annet frem ved at Jersins verk, med sitt religiøse innhold, jevnlig blir hentet frem i de tre bindene. Til dels handler dette om at TG ble inspirert av Jersins oppriktige holdning til kristendommen – som sistnevnte hevdet måtte bunne i en sammenheng mellom liv og lære.

I siste bind – «Ingen vei går utenom» - siteres unge Dag, der han erkjenner for seg selv at han har funnet frem til at det er gjennom gjerning man viser sitt sanne kristne sinnelag. Kort etter avsluttes boken med at Dag mister livet idet han vil redde et barn som er nær ved å drukne i elven. Guttens mor roper «*Fins det ikke hjelp i Guds navn!*»... TG skriver videre: «*Han hadde hatt sønner selv, Dag, i den alderen som krypen nedi der, og han hadde vært tungt glad i dem. Med blikket ned mot elven sa han stilt – som om han svarte på morens jammer: «Det må nok bli i Guds navn, ja.»*» Så styrer Dag hest og vogn ut i elven og omkommer sammen med gutten.

I tillegg til å dele Jersins syn på kristendommen er det også andre likheter mellom TG og Jersin. Skriftene til den danske biskopen kom også ut i mange opplag og ble oversatt til flere språk. Jersin opplevde også at mye av det han sto for ikke ble godtatt i alle kretser – det gjaldt på flere områder. Blant annet var det motkrefter som ble mobilisert for å forhindre at Jersin ble biskop. Grunnen skal ha vært at han egentlig var «ateist».

I biografien om Jersin fremgår det at han hadde «et syn» i kirken han var prest i. Det er uklart hva synet gikk ut på. Det vi kjenner til er at Jersin hver aften oppsøkte kirken, der han satt i koret med sin lutt og sang de vakreste sanger. Det fortelles at en aften han var i kirken stanset han ved Absalons Grav, og fremfor gravminnet av Absalon grep han lutten og sang frem de store og gamle minnene fra Danmarks stormakts tider. Og mens han slik sang sine sanger hadde han et mektig syn som skal ha gjort et så sterkt inntrykk på ham at han aldri kunne glemme det. Hva han hadde sett visste ingen. Jersin selv omtalte aldri dette synet, men han henviste til at hendelsen førte til at livet hans tok en ny retning, og at synet i seg selv ble et religiøst gjennombrudd.

Denne religiøse fornyelsen førte til at Jersins ordbruk og selve språket han anvendte i sine prekener fra da av gav ham en «*eiendommelig evne til å vekke tilhørers oppmerksomhet*». Det han forklynte var basert på egne religiøse og menneskelige erfaringer. Hans eget personlige liv var i Ordet – og «*derfor lykkes han også i å vekke mange sjeler*» het det. Prekene rettet seg til allmuen gjennom «*den inntrengende og alvorlige talemåten*». Hans fremstillingsform og språkbruk skal ha vært så gripende at det ble sagt at «*prekene var som skrevet med hans eget blod*» (Gjellerup 1868-70).

Det er rimelig å anta at TG, som leste Jersins skrifter, også kjente til biografier og omtaler av Jersins liv og hans rolle i samfunnet. Den store hendelsen i Jersins liv er i senere tid blitt omtalt som «Synet i Sorø». I Jersins biografi fremkommer det videre at Jersin var inspirert av den tyske forfatter og prest Johann Arndt (1555 – 1621) og Arndts bok «Den sanne kristendom».

Det sentrale i Arndts budskap og bøker er at kristendommen ikke er en lære, men liv og at kristendommen skal gjennomstrømme hele mennesket. Arndt fremhever også at et kristent levesett er basert på selverfaringer.

Kunnskapen om Jersin - hans menneskesyn og form for kristen tro og levesett - kan ha vært til inspirasjon for TG og hans forfatterskap på måter vi ikke kjenner eller kan hende heller ikke forstår. Det vi vet er at mye av det Jersin stod for er gjenkjennelig i skildringene av personene og hendelsene i TG-trilogien. Videre kan det sies at vi kjenner igjen innholdet i lignelser fra Bibelen i flere av TG's personskildringer. Det gjelder for eksempel fortellingen om «den barmhjertige samaritan».

At Jersin ofte anvendte ordet «kall» om sin gjerning som biskop er verdt å merke seg. Temaet «kall» viste seg å være sentralt også for TG i tiden etter krigen. I et brev til seg selv skriver han et dikt på 5 vers. Det siste verset avsluttes med:

*Jeg øyner hånden som langsomt tegner
mot himlen spørsmålstegn til mig
om hvordan jeg røkter kallet*

De sterke inntrykkene som lesingen av Jersins prekener og kunnskap om Jersins liv gjorde, kan sees i sammenheng med den nær-døden-opplevelsen TG hadde i 1919. Trolig preget denne erfaringen av å være døden nær TG's forfatterskap på flere måter.

Endret bevissthetstilstand og nær-døden-erfaringer

TG's nær-døden-erfaring

Beretningen om en farefull tur på Hardangerjøkulen sammen med gode venner, der uværet overmannet fjellvandrerne, har forfatteren beskrevet i en dagbok i 1932. Her satte TG ord på den spesielle bevissthetstilstanden han befant seg i og de følelsene og de «fornemmelsene» som ble vekket i ham da uværet brøt ut og han var nær ved å miste livet.

En av mine fremste interesser som psykolog har i alle år vært menneskets bevissthet. Jeg har skrevet flere bøker om emnet. I 1986 utgav jeg boken «En reise i rommet. Vårt indre og ytre univers», og tre år senere kom essayet «Dødsbevissthet. Om å velge livet eller døden». I 1991 utgav jeg «Psykiske kriser i et nytt perspektiv» som ble utgitt på russisk, og i 2011 kom boken «Om bevissthet. Psykologi. Mindfulness. Science fiction. Nær-døden-erfaringer. Kosmisk bevissthet.» Disse fire bøkene behandler menneskets bevissthet fra ulike synsvinkler. Boken «Psykiske kriser i et nytt perspektiv» var i lengre tid den mest solgte utenlandske læreboken ved psykologisk institutt på Universitetet i Moskva. At en psykisk krise kan forstås ut fra teorier innen bevissthetsforskning, slik denne boken fremhever, falt sammen med det russiske fagmiljøets generelle interesse for bevissthet den gangen.

Da jeg skulle disputere på Universitetet i Oslo i 1981 valgte jeg «Endrede bevissthetstilstander» som selvvalgt emne for min prøveforelesning. Jeg ble den gangen frarådet å velge et så vidt, ukjent og lite akademisk «new-age tema». Det kunne «være uheldig for min fremtidige karriere», ble det sagt.

Da jeg for et halvt års tid siden kom over Tore Hoels biografiske dokumentar «Manns plikt» om TG leste jeg for første gang om ulykken på Hardangerjøkulen og TG's nær-døden-erfaring. Selve ulykken skjedde i 1919 da TG var 25 år gammel. Men det var først i 1932 – 13 år senere - at han satte ord på det han hadde opplevd. Selve beretningen i sin helhet finnes ikke i bøkene om Bjørndals-folket. Imidlertid beskrives flere av personenes opplevelser og erfaringer i trilogien i enkelte situasjoner når de er ute i hardt vær eller befinner seg i en krise – med ord og vendinger som kan føres tilbake til TG's skildringer av i sin egen opplevelse av å være døden nær.

Nedenfor gjengir jeg nær-døden-opplevelsen i sin helhet slik den er beskrevet i Hoels bok. TG begynner beskrivelsen av møtet med døden slik:

«Jeg vet hva døden er! Ingen vil tro det; - Men jeg har heller ikke trang til å fortelle noen om det. Mennesket vil si jeg er det de med sine menneskeord kaller å være gal. Så skriver jeg det i min dagbok bare, - slik for meg selv og denne boken brenner jeg før jeg dør.

Og jeg bærer den med meg i lommen overalt og skriver mine menneskeord i den – om det som lever i mig og som menneskene kalder tanker. Og boken brender jeg til aske – engang – når jeg kjender døden kommer neste gang – hvis jeg da ikke skulde overraskes av døden, så plutselig at man finner boken i likets lomme.» (TG døde plutselig uten noen form for forvarsel, forf. anm.) «Hvis det hender, da blir jeg kaldt gal – men hvad gjør det vel – når jeg er død, - ja hvad gjør det i det hele tatt.

Jeg har vært i døden alt – og jeg er ikke menneske lenger – blir det aldri mer. Jeg går her og puster og lever og ser mennesker og livets ting omkring mig, men jeg er fremmed for alt det som en gang var livet rundt mig. Jeg var død – skinndød kaldes det – og de kaldte mig tilbake til livet. Men jeg var død – og bildet fra dødstilværelsen sitter i mig og holder all min sansning og fornemmelse i sin makt – så jeg bare ser livet omkring mig som en uvirkelig fjern tåkehorisont langt bakenfor dødens sterke nære virkelighet. For døden var stor,- var mektig – uendelig – millioner ganger større enn alt liv.

Jeg vet hvad døden er. Men kan jeg feste hvad jeg vet i menneskeuttrykk? Er det jeg vet om døden til å fatte for menneske-evner, til å uttrykk i menneskers ord og ytringsevner? Nei - jeg kan vel ikke – men jeg fester ord for mig selv i min egen bok som smaa tegn – punktumer og kommaer bare – av de store fornemmelsene døden har satt i mig.

Mørke først – ikke et tett svart mørke, ikke stumpet nær innpå som i menneskelivet – nei et fjernt gjennomsiktig mørke – et susende – mumlende, sugende – seilende mørke -rundt omkring på alle sider – og fjernt ut i all evighet – susende som en fjern brending – ikke slik som mennesker kan høre en susning men som en øredøvende mektig fornemmelse. Dette mørke først. – Så blev det mer og mer gjennomsiktig – jeg blev mer og mer død – mer i pakt med det – mørket – døden – trengte inn i det eller oppløstes i det og fløt ut i det – ja ble til mørke – mørket løste mig opp i sig – jeg var mørke.

Og så lysnet mørket – det jeg var, det mørket jeg var del av, det lysnet – og – langt borte – kom som en demring evindelig langt vekk – og i mørket hvori jeg var oppløst – gikk – seilte, suste som et evindelig hav mot demringen – nei som følelser strømmer – i mig og i det mørket jeg var en del av – en strømning mot – ja mot evigheter – mot demringen – svevende – stigende strømning som vårbrus suser mot lette himler – gjennom skylag og seilende vind – mot demringen – sus – sus – sus som av lydløs musikk – svakt knurrende trommer – åndeløs spending - sus – sus – sus – mot demringen uendelig borte i det fjerne. Demringen sterkere og sterkere – trommeduren sterkere og sterkere – sus – sus – sus – stigende musikk – over endeløse hav – mot demringen –

Lydene er ingen lyd, mørket er intet mørke, demringen er igjen demring – jeg bare låner disse betegnelser for at der ingen andre betegnelser er i menneskets ytringsevne.- Demringen er ingen demring – den er ingen lysning – den er en fryd – sitrende – dragende fryd. Mørket seiler og seiler – trommeduren stiger – stiger – egger – musikken – stiger – stiger som tusende violiner – favner over uendelige hav – og demringen vokser – vokser – farten stiger – trommene stiger – musikken stiger – demringen vokser – vokser – vokser – slik er det å være død.

Det sitrer gjennom mig – har tatt all min evne – å hvor det var salig – å seile – med i det gjennomsiktige mørkets uendelige hav – mot demringen – evindelig mot demringen – som ingen demring var – men en dragning – en makt – en evighets dirrende fryd – Var det Gud?» (Hoel 1997).

Disse ordene og denne beretningen vekket min interesse. Jeg spurte meg selv om det var mulig å nærme seg og forstå denne spesielle nær-døden-opplevelsen ut fra teori og nyere resultater innen bevissthetsforskningen, og om jeg gjennom en analyse av TG's beskrivelse kunne finne noen svar på de spørsmålene jeg hadde gjort meg.

Vi kan si at vi alle kjenner til hvordan vi kan skifte mellom ulike tilstander som f.eks. hverdagsbevissthet og den tilstanden vi er i når vi forsvinner inn i en dagdrøm og blir fraværende.

I dette arbeidet med TG's forfatterskap velger jeg å ta utgangspunkt i det som betegnes som en «utvidet bevissthet». Nedenfor oppsummerer jeg to kjennetegn ved en utvidet bevissthet, samt beskriver ulike former for slik endring i bevissthet for å belyse nærmere TG's nær-døden-opplevelse.

Deretter følger et avsnitt om speilnevroner og menneskets evne til empati.

Utvidet bevissthetstilstand

Følelsen av å befinne seg i en utvidet form for bevissthet kan inntre ved ulykker, ved spesielt utfordrende og krevende situasjoner, eller den kan inntre spontant som en øyeblikksopplevelse, ved meditasjon, ved sykdom eller ved bruk av medikamenter.

Her følger tre eksempler på utvidet bevissthetstilstand som kan sees i sammenheng med det TG erfarte 25 år gammel. I det første eksemplet møter vi en forfatter som var utsatt for en ulykke som barn. Denne hendelsen har stor likhet med det TG opplevde. Det andre tilfellet er knyttet til erfaringer en astronaut gjorde på reise til månen. På vei tilbake til jorden hadde han en nær-døden-opplevelse. I det tredje eksemplet møter vi en journalist som ved å leve seg inn i et bilde som fremstiller død og dommedag hadde en øyeblikksopplevelse av selv å være nær døden.

Til tross for ulikheter mellom eksemplene og TG's skildring har de fire eksemplene det til felles at hver og én har erfart en utvidet bevissthet. Vi kan si at samtlige også har fått innsikt i det jeg kaller en «dødsbevissthet». En slik bevissthet om egen dødelighet kan føre til en erkjennelse av nye og ukjente potensialer for utvikling. Dette har jeg beskrevet nærmere i boken «Dødsbevissthet. Om å velge livet eller døden» (1998).

Den norske forfatteren Jon Fosse (1959 -)

Fosse er en verdensberømt og hyllet dramatiker og forfatter. Hans verker er oversatt til 40 språk. I forbindelse med sin 60-årsdag ble Fosse intervjuet i A-magasinet den 6. september 2019. Samtalen som utvikler seg handler blant annet om Fosses forhold til det å skrive og å være forfatter. Fosse forteller om det han kaller magiske litterære øyeblikk og sier: *«I øyeblikk skjønner man noe dypt som en ikke kan si hva er ... Mysterier er fundamentale i diktingen min, og etter hvert i troen. Fundamentale mystiske erfaringer. Som smuldrer opp hvis jeg forsøker å snakke om dem.»*

I løpet av intervjuet fremkommer det at Fosse selv ser en sammenheng mellom de magiske øyeblikkene han erfarer som forfatter og et livstruende uhell han var utsatt for syv år gammel.

Det som skjedde den gangen var at en knust flaske førte til at han fikk et kutt i pulsåren. Han opplevde at blodet fra pulsåren ble pumpet ut av kroppen og at han i all hast ble kjørt til legen. Da inntrådte følgende:

Det Fosse husker ennå i dag er at da han satt i bilen på vei til legen så han rundt på husene omkring og var sikker på at det var for siste gang, det var noe gyllent over husene, over alt, også over ham selv, og han selv var i den gylne skyen og så seg selv utenfra - så et slags usynlig skimmer, et mykt teppe av prikker, som forgylt småregn. I intervjuet sier Fosse: *«Alt kan ha vært innbilning. Men for meg er dette virkelig, uansett hvor innbilt det var, og i denne opplevelsen fikk jeg vite noe, en sannhet som ikke hadde med ord å gjøre.»*

Så spør journalisten: *«Du, hvorfor det er så vanskelig å fortelle hva en liker med bøkene dine?»*

Til dette svarer Fosse: *«Du kan ikke gjenfortelle god musikk, ei heller god diktning. Ja, hva handler teksten om? Om ingenting? Nei, men du kan ikke si det, det er noe der, noe bak språket, og det gjør kunst og diktning så viktig for meg.»* Fosse fremhever at denne «mystiske» innsikten er fundamentet i hans diktning. Og han sier videre: *«Noe av det som trakk meg mot skriving, var å være utenfor det sosiale maskineriet og jobbe når jeg ville.»*

Av det Fosse selv formulerer om sitt liv forstår vi at det er denne erkjennelsen av det magiske livet som har bidratt til at han ble katolikk.

NASA-astronaut Edgar Mitchell (1930 – 2016)

I boken «Psykedelisk renessanse» utgitt i 2019 av professor Michel Pollan beskrives ulike former for bevissthet. Her finnes blant annet et eksempel på opplevelse av utvidet bevissthet hos den amerikanske astronauten Edgar Mitchell.

Mitchell deltok i romfartsprogrammet Apollo i perioden 1961- 1972. Han var med på Apollo 14-ferden og er den sjette personen som har satt sine ben på månen. Det er vel kjent at de unge mennene som deltok i dette programmet var seg bevisst at de var med på ferden med livet som innsats. De mange ulykkene som fant sted i den perioden programmet varte viste tydelig at det ikke var gitt at alle kom tilbake til jorden i levende live.

Å få se jorden ute fra verdensrommet – selve synet av den blå planeten langt borte – beskriver Mitchell slik: *«Man utvikler en spontan form for global bevissthet, opplever alle menneskene som finnes på jorden og en intens misnøye med den tilstanden verden befinner seg i. Det melder seg også en voldsom trang til å skape en forandring i verden.»*

Så skjer det at på reisen tilbake til jorden erfarer Mitchell det han kaller en «åpenbaring». I Pollans bok finner vi en ordrett gjengivelse av den utvidete bevisstheten som Mitchell opplevde i løpet av den tre dager lange hjemturen:

«De største gledene oppsto på veien hjem. Fra vinduet i cockpiten, annet hvert minutt: jorda, månen, sola og himlenes panorama. Det var en mektig og overveldende opplevelse. Med ett gikk det opp for meg at molekylerne i kroppen min, molekylerne i romskipet og molekylerne i kroppene til reisefølget mitt en gang var prototyper produsert i en urgammel generasjon stjerner. (Jeg kjente) en overveldende fornemmelse av enhet, av forbindelse ... Det var ikke 'dem og oss', det var 'det er meg! Det er alt – det er en ting'. Det ble ledsaget av en ekstase, en følelse av 'herregud, wow, ja' – en innsikt, en åpenbaring.» (Pollan 2019).

Denne opplevelsen av utvidet bevissthet førte til at Mitchell – etter at han sluttet i NASA – i 1973 grunnla Institute of Noetic Science. Den tidligere ingeniøren og romfareren brukte resten av sitt liv til å forske blant annet på menneskets bevissthet.

Etter mange års innsats innen bevissthetsforskningen konkluderer Mitchell med:
«Body and mind, physicality and consciousness belong to the same side of reality.»

Journalist Peter Hitchen (1951 -)

Den engelske journalisten og forfatter Peter Hitchen, som blant annet er kjent for å ha mottatt Orwell-prisen for sitt arbeid som utenriksreporter, var kjent som en «arrogant ateist». En dag oppsøkte han et galleri der det berømte maleriet «Dommedag» av den hollandske maleren Roger van der Wyden var utstilt. Hitchen stilte seg foran maleriet og kom med slengbemerkinger og foraktelige kommentarer til bildet som fremstiller grupper av nakne mennesker preget av pinsler og smerter. Bildet har en klar religiøs overtone. Med ett mistet Hitchen munn og mæle. Han ble stående og stirre på bildet. I ettertid forteller han at plutselig, mens han stod der, var det som alle menneskene på bildet ikke lenger var mennesker fra en fjern fortid. De var også mennesker i nød og smerte fra hans egen tid og hans egen generasjon. Han levde seg intenst inn i bildet og det ble som om han selv opplevde dommedag. Det han så i bildet var seg selv og mennesker han kjente.

Hitchen forteller at opplevelsen var skjellsettende for ham på flere måter. Han understreker at for ham var dette ikke en mystisk eller underlig tildragelse. Han erfarte ingen form for transe, ingen tegn på svimmelhet, ingen syner, ingen lysglimt eller lys opplevelse. Det Hitchen først og fremst fremhever er at i denne utvidete bevissthetstilstanden følte han seg «lutret». Denne følelsen av å være rensset og fornyet varte i flere ti-år, sier han.

Hitchens øyeblikks-opplevelse førte også til at han fikk et nytt forhold til andre. Han erfarte at han hadde utviklet en ny forståelse av andre menneskers liv. Han forteller at ca. et år etter opplevelsen av Dommedagsbildet sto han overfor et moralsk dilemma i privatlivet. Frykten for å gjøre et annet menneske vondt dukket opp i ham. Hans empatiske innlevelse i andres smerte, skildret i bildet, var med ham videre og forhindret ham fra å begå en feilhandling overfor et annet menneske, forteller han (Brudal 2012).

Hvis vi nok en gang ser nærmere på de tre eksemplene på utvidet bevissthet beskrevet ovenfor under ett, kan vi si at alle, i likhet med TG, i en viss forstand har hatt en opplevelse av liv og død. Fosse har vært – som vi så – i en reel truende situasjon som kunne ha endt med døden. Mitchell på sin side hadde vært med på en reise i rommet – en farefull reise han visste kunne ha ført ham i døden. I Hitchens beskrivelse får vi innsyn i at selve synet av andre menneskers smerte og lidelse fremstilt i et maleri førte til at han følte det som om pinslene et øyeblikk også var hans egen smerte. Innlevelsen i bildet ga ham en opplevelse av at dommedag og død også gjaldt ham selv.

Et annet fellestrekk ved de tre eksemplene er at det synes som om denne type utvidet bevissthet kan ha verdifulle ettervirkninger av forskjellig karakter. Fosse fant etter hvert veien til katolisismen, Mitchell etablerte et eget institutt for bevissthetsforskning som han ledet frem til sin død og Hitchen opplevde en langvarig fornemmelse av «å være lutret og at han hadde utviklet en ny evne til empati med andre». TG's erfaringer førte til at han skrev bøkene om Bjørndals-folket.

Hvis vi vender tilbake til TG's beskrivelse av sin nær-døden-opplevelse i forbindelse med den livstruende ulykken på fjellet, finner vi altså flere likhetstrekk mellom hans beskrivelse og eksemplene ovenfor. Mye tyder på at det TG beskriver i flere av bøkene sine er en form for endring i bevissthetstilstand. Et eksempel finner vi i bind 2 der unge Dags ferd til Dauingfjellet er beskrevet. Her handler det om liv og død. Vil Dag overleve dette? - spør leseren seg. At skildringene av Dags dødsangst svarer til ord og vendinger fra forfatterens eget liv fremgår av en dedikasjon skrevet av TG selv. Dedikasjonen i boken «Det blåser fra Dauingfjell» er gjengitt ovenfor som undertekst til dette essayet.

Jeg har undret meg over formuleringen i denne dedikasjonen, som er ment som en hilsen til en venn. Er det en talemåte når TG sier: «*At jeg lever i dag skyldes et under*» eller henvender han seg til omverden i «koder»? At nær-døden-erfaringen kan ha gitt TG følelser av et møte med ukjente og kan hende «gudommelige» krefter kan vi muligens lese ut av beskrivelsene i dagboken fra 1932 som er gjengitt ovenfor. Her heter det:

»Jeg har vært i døden alt – og jeg er ikke menneske lenger – blir det aldri mer. Jeg går her og puster og lever og ser mennesker og livets ting omkring mig, men jeg er fremmed for alt som en gang var rundt mig. Jeg var død – skinndød kaldes det – og de kaldte meg tilbake til livet.«

Det er mulig å forstå dette slik at forfatteren ville gi uttrykk for at noen – «de» - hadde villet ham vel, hadde vist omsorg og kjærlighet og bragt ham tilbake til livet.

Avslutningen på beretningen fra ulykken i 1919 kan forstås i samme retning. Her er det som om TG vil fortelle oss at han hadde erfart en grensesprengende og ukjent følelse av godhet. Døds erfaringen avsluttes med følelsen av ... «*En dragning – en makt – en evighets dirrende fryd – Var det Gud?*» spør han.

Vi har sett ovenfor at TG unngikk å fortelle om sine erfaringer av å være døden nær til andre mennesker, av frykt for at noen skulle mistenke at han hadde mistet forstanden. Han bevarte erfaringene som en hemmelighet for seg selv. De tre eksemplene som er tatt med ovenfor viser at TG's nær-døden-erfaringer i dag er velkjente opplevelser som mennesker kan ha i ulike situasjoner.

Den verdensberømte psykologen Abraham Maslow blir sitert av M.Pollan i boken «Psykedelisk renaissance». Maslow er spesielt opptatt av å beskrive det han omtaler som ressurser i menneskesinnet. Han fremhever at grensesprengende opplevelser og erfaringer i en utvidet bevissthetstilstand er et universelt og menneskelig fenomen som kan tilskrives ethvert menneskes potensial. Han understreker at det vi kan erfare i slike endrede tilstander ikke tilhører «det overnaturlige» eller noe «mystisk», men skal forstås som en mulighet for videre utvikling.

Som jeg kunne ønske at TG hadde fått vite og hadde forstått at i dag ville ingen med «våre menneskeord» betraktet ham som gal - slik han fryktet. Hitchens beskrivelse, som er gjengitt ovenfor, er et overbevisende vitnesbyrd om at erfaringer av en utvidet bevissthet er å oppfatte som et menneskelig potensial og ikke et uttrykk for avvik.

At nær-døden-erfaringer fører til en annen bevissthetstilstand enn vår hverdagsbevissthet er vist i resultatene fra bevissthetsforskning. Resultatene tyder på at slike skjellsettende døds erfaringer kan ha gjennomgripende ettervirkninger. K. Ring beskriver at disse ettervirkningene kan gi en vedvarende følelse over tid av å ha opplevd en «ubetinget og total kjærlighet» og en følelse av «nåde og fred».

To kjennetegn ved utvidet bevissthet

Når vi sammenfatter resultatene fra bevissthetsforskningen synes det å være særlig to fenomener som preger en utvidet bevissthetstilstand og som skiller tilstanden fra det vi opplever i hverdagen. Et av kjennetegnene ved den nye virkelighetsforståelsen er at vi blir innhentet av et holistisk perspektiv på verden. Her oppleves verden som om alle ting henger sammen med alt rundt oss. Det andre kjennetegnet er en endret opplevelse av tid. Det kan være som om tiden forsvinner, tiden går langsomt, tiden står stille og at det ikke finnes fortid, nåtid og fremtid. Eksempler på dette finner vi i Mitchells beskrivelse av global bevissthet og i Fosses innsikt i det han kaller «*magiske litterære øyeblikk*».

For meg var det gripende og interessant å finne igjen disse to kjennetegnene ved en utvidet bevissthetstilstand - et holistisk perspektiv og et nytt syn på tid - i dedikasjonene i to av bøkene fra TG til en venn som jeg har nevnt ovenfor.

I dedikasjonen i første bind, «Bakom synger skogene», som kom i 1933, skriver TG:

*Sorg som sinnet tynger
bærer kanskje best
der hvor store skoger synger
og Gud sjøl er prest*

Her møtes naturen og menneskers følelser i en skog som synger. Her er det trøst å finne – her i denne storheten er det Gud selv som er prest. Slik er TG's holistiske verden med hans egne ord.

Og at også tidsperspektivet kan endres i oss finner vi i dedikasjonen i tredje bind «Ingen vei går utenom». TG skriver:

*Tiden skifter, livets normer
endres under seklers gang
men bak alle ytre former
toner livets sang
om de samme livets gåter
og de samme tankestrider
som i liv og død vel råder
videre til alle tider.*

De tre ulike håndskrevne dedikasjonene er alle datert 8.5.1961. Samtlige dedikasjoner skrev forfatteren ett år før han gikk ut av tiden.

Etter å ha satt meg inn i TG's erfaringer, hans inspirasjonskilder og beskrivelse med egne ord av det han opplevde gjennom livet sett i lys av teori fra bevissthetsforskningen, spør jeg meg om hva forfatteren vil med sine tre bøker. I et av sine mange notater skriver TG : »litteraturens oppgave er å kjenne menneskene til bunns og vise dem vei i livet.»

Så langt synes det som om TG i sin utforskning av menneskesinnet i stor grad anvender egne erfaringer – og lar seg inspirere av andre menneskers liv. Men hvilken vei i livet ønsker forfatteren å vise oss. Hvilken reise tar han oss med på?

TG er opptatt av språket som skal brukes i litteraturen generelt. Lette enkle begivenheter bør fortelles i lette og enkle ord, sier han. Tunge, alvorlige ting bør fortelles i tunge, stemningsfulle ord fra fjerne tider. Og videre: språket skal ikke bare meddele og berette. Det skal også tjene til å gi stoffet et ekstra preg av farve.

Så langt i arbeidet med denne analysen av TG's forfatterskap drister jeg meg til å antyde at den veien forfatteren vil vise oss er veien til de erfaringer mennesker kan ha i en tilstand av utvidet bevissthet. I denne tilstanden – som er et eget rom i vårt indre – kan vi oppleve at verden henger sammen. Vi kan erfare oss selv, naturen og omgivelsene som deler av en større helhet, og vi kan glemme tid og sted. En egen lykkefølelse av tilhørighet og fellesskap med andre mennesker preger TG's bøker.

Vi kjenner til at TG valgte å skrive bøkene sine om natten. Datteren forteller at hun kunne finne frem til faren om natten da han satt og skrev. Hun la seg på en sofa nær faren og faren la seg iblant ned ved siden av henne. Der sovnet de sammen etter at faren hadde lest Fadervår for dem begge.

Den ro og konsentrasjonen som TG oppsøkte om natten kan ha sammenheng med at det først og fremst var i denne situasjonen han kunne finne sin stil. Min antagelse er at bøkene til dels ble skrevet i en form for utvidet bevissthet – i en tilstand preget av en grunnleggende holistisk virkelighetsforståelse og av tidløshet. I ensomhet og avsondret fra omverdenen kunne TG leve seg inn i Bjørndal-familien og miljøet som omgav menneskene i en fjern fortid. Det var her i den mørke natten – i denne sinnstilstanden, når tiden stod stille – at ordene «fikk farge».

Mellomkrigstidens «ikke-empatiske interaktive tilstand»

Så langt i dette essayet har jeg tatt for meg de viktigste inspirasjonskildene for TG's forfatterskap og sett nærmere på hans nær-døden-opplevelse i et forsøk på å få svar på spørsmålene mine. Nedenfor vil jeg kort vise til det som kjennetegnet den tiden TG levde i.

På 30-tallet vokste det frem nye idealer om individets rett til frihet. Tiden var preget av en normoppløsning som åpnet veien for fri seksualutfoldelse og en fornektelse av de kristne verdiene. Ole Harald Dahl skriver i en artikkel i tidsskriftet Cogito fra 2015 om TG's roman-trilogi at TG's samtid var preget av det Dahl kaller «ikke-empatisk interaksjon» mellom mennesker. Her vises det til at individet i denne perioden først og fremst «*søker egen vinning, eget utbytte og egen hevdelse.*» Enhver skulle sørge for seg selv og var sin egen lykkens smed.

I denne tidsånden var det lite rom for empati og innlevelse. Og det holistiske verdensbildet ble forkastet til fordel for en kalkulerende, rasjonell og analytisk bevissthet, hevder Dahl.

I 1937 ble TG intervjuet av Svenska Journalen. Her gir TG uttrykk for sin bekymring for fremtiden og for ungdommen og hva denne normoppløsningen fører til for de unge. Det arbeidet TG har gjort innen idrett gjennom mange års arbeid med ungdommer har vist ham at mange unge tar skade av det som skrives og hevdes i etterkrigslitteraturen.

Vi skal merke oss at på denne bakgrunnen uttaler TG i intervjuet til den svenske avisen: «*Jeg har virkelig villet noe med disse bøkene.*». Og hans håp var at ungdommen ville lese det han skrev.

Når jeg ser nærmere på intervjuet som er gjengitt i Hoels bok – og lytter til de ordene TG bruker – får jeg et inntrykk av en dypt engasjert og alvorspreget person som ser det voksne menneskets ansvar for fremtidens ungdom. Samtalen har preg av at TG føler det som et «kall» å bringe nye verdier inn i et samfunn som er i ferd med å gå i oppløsning.

På bakgrunn av dette tilbakeblikket på den tidsepoken TG gav ut sine bøker i kan vi forstå den blandete mottagelsen som trilogien fikk og som jeg nevner innledningsvis. Ikke alle på 30-tallet var interessert i å lese om mennesker som levde i en fjern tid i ukjente omgivelser. Ikke alle kunne kjenne seg igjen i beskrivelsen av personene i TG's tre romaner. Når man er seg selv nok ligger det fjernt for mange å føle empati og innlevelse i andre menneskers livskamp og motstand i livet slik det skildres av TG. Forfatterens romanskikkelser ble dessuten av toneangivende kritikere betegnet som naive og romantiske skikkelser. Det skulle vise seg at mange valgte – bevisst eller ubevisst – å innta en «ikke-empatisk holdning» til TG's forfatterskap.

Det er vel kjent at den til dels usaklige kritikken gikk hardt inn på TG. Dette til tross for advarslene han i sin tid fikk av forlagsredaktør Møller den gangen han skrev kontrakt med Aschehoug om utgivelse av bøkene som jeg nevnte ovenfor.

At TG var ute i hardt vær også i det offentlige rom leser vi av omtalen av bøkene i Aschehougs litteraturhistorie fra 1950. Stoffet er redigert av Francis Bull: «... Disse slektsromanene om susende skoger og sterke menn og fagre kvinner er proppfulle av glansbilder og falsk romantikk, og ikke et øyeblikk går menneskeskildringene i dybden ...» (Dahl 2015).

Men svaret på mitt første spørsmål ligger ikke i at TG møtte mye negativ kritikk. Svaret er å finne i TG's egen uttalelse i Svenska Dagbladet 9. februar 1936 i forbindelse med utgivelsen av bøkene på svensk. I samtalen forteller TG at han aldri tenkte hverken på publisitet eller kritikk av bøkene den tiden han satt og skrev. Og så sier han dette:

«At det var så mange som hadde funnet trøst og oppmuntring i det jeg har skrevet – det kunne ingen drømme om, jeg minst av alle. Men den korrespondansen som veltet inn over meg fra alle de land som bøkene mine er oversatt til, viser at det er mennesker i alle aldre og i alle samfunnslag som har fundert og tenkt, og som har gått gjennom de samme vanskelighetene på livets vei» (Hoel 1997).

Speilnevroner og menneskets evne til empati

De siste ti årene har jeg særlig interessert meg for temaet empati og kommunikasjon. Jeg har skrevet læreboken «Empatisk Kommunikasjon. Et verktøy for menneskemøter» som kom i 2. opplag i 2016. Boken ligger på Amazon. Videre har jeg laget i alt 7 undervisningsfilmer om Empatisk Kommunikasjon og gitt ut boken «Hva er Empatisk Kommunikasjon?» i 2018. Denne boken ligger på internett og kan lastes ned gratis.

I 2016 startet jeg Institutt for Empatisk Kommunikasjon (IEK). På IEK holder vi kurs i samtaleverktøyet Empatisk Kommunikasjon for helsepersonell, ledere og andre som arbeider med mennesker. Målsettingen med kursene er å utvikle en spesiell form for kommunikasjon basert på empati.

Empati er en medfødt evne vi har til å gjenkjenne andre menneskers følelser og intensjoner. Å være i dialog, søke kontakt, inngå i et samspill med verden og andre mennesker er et medfødt behov.

Mye taler for at evnen til empati dels er knyttet til en bestemt type nerveceller i hjernen. Disse cellene omtales som speilnevroner. Forskning innen nevrobiologi viser at speilnevronsysteet gjør det mulig for oss å speile og gjenkjenne andre menneskers følelser og intensjoner. Cellene har også betydning for vår evne til selvrefleksjon.

Oppdagelsen av speilnevronsysteet ble gjort for ca. 30 år siden av nevrofysiologen Giacomo Rizzolatti.

Et enkelt eksempel på speiling er: Jeg sitter i hyggelig samtale med person X. Plutselig begynner X å gjespe høyt og tydelig. I løpet av mindre enn et tidels sekund speiler jeg den følelsen som ligger bak X's handling – hun gjesper. Denne speilingen av X's følelse foregår automatisk og fører til at jeg foretar den samme handlingen – jeg speiler det hun føler og begynner også å gjespe. Det er som om det å gjespe er smittsomt. Vi føler det samme samtidig.

En rekke eksperimentelle data de siste årene har bevist eksistensen av speilnevronsystemet i menneskets hjerne. Ved speiling «fyres» det av elektriske signaler i nevronene samtidig i hjernen hos X og hos meg. Jeg opplever en gjenspeiling av den følelsen som skapte gjespingen hos X. Jeg gjenkjenner hennes følelse eller sinnsstemning uten å foreta noen bevisst analyse.

Vi kan beskrive et speilnevron på ulike måter. Her er én definisjon:

Et speilnevron er et nevron som generer et elektrisk signal hver gang et individ utfører en spesiell handling – og hver gang individet ser den samme handlingen bli utført av et annet individ (Røsjø 2012).

Det er blitt hevdet at oppdagelsen av speilnevronfenomenet i fremtiden kan komme til å bety like mye for psykologifaget som kunnskapen om DNA har betydd for biologien (de Waal 2012).

B. Røsjø (2012) fremhever i sin bok «Helbrederens hemmeligheter» at fremtidig forskning vil vise at vi er født med en hjerne som inneholder speilnevronsystemer for alle sanseorganene våre. Imidlertid ser det ut til at det er det visuelle systemet som er kraftigst. Det kan bety at selve synet av at X gjesper - at jeg ser handlingen med mine egne øyne - lettere fører til speiling i mine nevroner enn om jeg bare hadde hørt X gjespe.

Resultatet av å speile et annet menneske – å oppleve empatisk innlevelse – vet vi kan føre til gjenkjenning av følelser i oss selv – og det å leve seg inn i andre og speile omverden kan gi nye erfaringer og følelser i vårt eget sinn.

Den italienske forsker og forfatter C. Rovelli omtaler speiling på sin måte og er opptatt av fenomenet speiling og menneskets rolle og plass generelt i den verden fysikken beskriver. Om speiling skriver han i sin bok «Syv korte leksjoner i fysikk»: «*Ved å speile oss i andre mennesker og i andre ting, finner vi ut hvem vi er*». Og han knytter speiling til relasjonen mellom mennesker: «*Jeg tror, at vi må akseptere idéen om at det er interaksjonen som ER virkeligheten*» (Rovelli 2016).

Det Rovelli beskriver kan knyttes til det som skjedde med journalisten Peter Hitchen og som er beskrevet ovenfor da Hitchen besøkte et galleri. Da han levde seg inn i maleriet Dommedag oppdaget han nye sider ved seg selv. Synet av pinslene og smertene hos de arme menneskene i bildet vekket hans empati i den grad at han kom inn i «speilemodus». Han erfarte direkte en menneskelig smerte som er almen og tidløs og som kunstneren hadde malt frem. Denne nye erfaringen av smerte var en skjellsettende og meningsfull ny erfaring i en utvidet bevissthet hos Hitchen. I et tidels sekund var han en del av det bildet beskrev og opplevelsen festet seg i minnet i lang tid fremover.

Empatisk lesning

Som leser av TG's bøker kjenner jeg igjen det Hitchen beskriver. Jeg erfarer at jeg sitter med en følelse av fornyelse etter å ha lest om Bjørndals-folket. Det er som om jeg kan speile personene og miljøet i de tre bøkene: «Og bakom synger skogene», «Det blåser fra Dauingfjellet» og «Ingen vei tilbake». Hva er det som skjer?

Jeg tror TG har rett når han i sine notater skriver:

Menneskeskildringer er likeså stor kunst i ord som i bilder og må derfor gjøres grundige og absolutt ekte.

Ja – TG er en ordkunstner. Han sier videre:

Ingen person må slenges flat og løs inn i fortellingen. Hver person må settes helt og fritt på egne ben, så det blir en ekte figur med «luft omkring» på alle kanter.

Hver og en person og ethvert miljø skildres detaljert og fargerikt slik jeg opplever TG's forfatterskap. Ikke bare ordene er levende – men også fremstillingsformen er så dvelende og langsom, med alle tankestrekene mellom ordene, at det gjør det mulig for meg å skape meg mitt eget indre bilde av det som skildres. TG har en spesiell billedskapende fremstillingsform. Skildringene er ekte og enestående og vekker min innlevelsessevne og empati.

Med mine egne øyne ser jeg for meg snart den ene og snart den andre av de personene og det miljøet jeg blir kjent med under lesingen. Disse indre bildene er så levende at jeg ikke bare ser skikkelsene for meg – jeg spiller også de følelsene som TG beskriver i hver enkelt person eller i hvert enkelt miljø.

For meg er lesingen av møtet mellom Gammel-Dag og svigerdatteren Adelheid et eksempel på en detaljrik fremstilling som inviterer til speiling og empatisk lesning.

Situasjonen beskrives i bind 2 der Gammel-Dag ønsker å fortsette en samtale med den unge kvinnen og TG skriver:

*«Han lempet en stol frem mot varmen og satte seg der; - med ryggen tilbakelent, men med hodet fremlutet. Ansiktet var sterkt og våkent – og underlig skinnende i skjæret fra varmen.
Adelheid så på han fra siden, som hun hadde sett på mannen sin; - og undret seg på om unge Dag noen gang skulle få et så livsmeislet ansikt som Gammel-Dags. Som han satt der nu, var det som alle livets sorger og kamper skulle ha høyljet innover ansiktet på ham – og slipt og slipt det uendelig, til de hadde fått frem dette ubeskrivelige bjarte skjæret som ansiktet hans hadde nu. Det var ikke til å få øynene fra.»*

Når jeg leser dette får heller ikke jeg øynene min fra Gammel-Dag i denne stunden. Mitt indre blikk har festet seg ved ham - jeg spiller ham og lever meg inn i den person han fremstår som.

Her følger et annet eksempel på empatisk lesing som gav meg en opplevelse av fornyelse og gjenkjennelse i meg selv.

I bind én, «Og bakom synger skogene», leser vi at Adelheid og unge Dag har truffet hverandre. De siste seks sidene i kapittel XXI beskriver Adelheids kjærlighet til Dag. Vi tar del i Adelheids indre kamp frem til hun overgir seg i en bønn til Gud. Og hennes bønn blir gjengitt ord for ord. Adelheid engster seg først og fremst for at det er en forbannelse som hviler over slektens kvinner: den de kom til å elske, fikk de aldri til ektemann. Nå er hun opptatt av at hvis hun blir gift med Dag skal hun nok få hevn over alle de som snakker nedsettende om henne bak hennes rygg – at hun er bare en enslig ugift kvinne som drar på årene, og kan hende vil andre si at hun bare giftet seg med en bonde. Så kommer tvilen igjen og hun frykter at hun ikke er fritatt for den onde forbannelsen som hviler over slektens kvinner. Hun og Dag vil aldri bli gift

TG skriver:

«Hun reiser seg høytidelig som i kirken, hun folder hendene, knuget dem hardt sammen, og ordene hun hvasket de var til – Gud. Jeg vet at jeg løfter øynene høyt. Jeg vet at Bjørndal er et av de store steder, men intet visste jeg, og ingen tanker hadde jeg om disse tingene da jeg fikk trangen til å være noe for ham, den unge. Gud i himmelen, du vet at det er sant. Prøv meg, - hjelp meg vekk fra alt det som gjør meg ond og smålig! La meg se ham igjen, la meg bli hans! La meg vise at jeg vil være hans hustru i gode og onde dager, i alt, - og straff meg om jeg sviker.

Vare, ærlige Adelheid – hun sovner over bordet i dagligstuen, og all hennes stolte linje var – borte.»

Det er forfatterens store ordkunst – det er hans dvelende stil – og fremstillingsform, med tankestreker og raske skifte mellom ulike sinnstilstander, som vekker min medfølelse for Adelheid. Det handler ikke om å føle sympati for Adelheid, men om noe annet. Med sine fargerike ord legger forfatteren til rette for at jeg kan erfare en innlevelse som bæres frem av den sterke følelsen av empati jeg får for Adelheid. Denne medfølelsen fører til at jeg som leser gjenkjenner i meg selv og speiler Adelheids fortvilelse, hjelpeløshet og til sist kan ta del i hennes bønn om hjelp.

Så viser det seg at Adelheid blir bønnhørt. Noen dager etter at hun i ensomhet hviker ut sin smerte i en bønn erfarer hun at livet dreier. Hun treffer sin Dag og blir siden gift med ham. Og forfatteren lar oss få ennå et glimt inn i Adelheids indre liv og sinnsstemninger. Da det går opp for Adelheid at Gud har lyttet til henne utbryter hun i undring for seg selv: **Var** det så at oppriktige bønner hørtes?

Som leser gjenkjenner jeg Adelheids undring som et evig spørsmål i meg selv. Forfatteren overlater til meg å leve videre uten et svar. Men lesningen vekker nye spørsmål i meg. Er det mulig at forfatteren antyder at Adelheid hadde tillit til at det finnes en barmhjertig Gud? Henvender hun seg i sin bønn med håp og tro at om det finnes barmhjertighet til i verden? Jeg tror det.

Barmhjertighet

I kapittel XVI i første bind «Og bakom synger skogene» beskrives livet på Bjørndal etter at Gammel-Dag har giftet seg og Dorthea – som er konas søster, har flyttet inn på gården. Som avslutning på kapittelet beskriver TG en dialog mellom Dag og svigerinnen. Det viser seg at Dorthea har et skarpt og kritisk blikk for Dags pengekjærhet og den makt han vet pengene gir ham. I samtalen tar Dag til orde for å rettferdiggjøre sitt eget forbruk av penger og de materielle goder han omgir seg med og sier at «når en viser rettferd så går det ikke ut over manns plikt.» Til dette svarer Dorthea tankefullt og stille:

«Den største plikten er - barmhjertighet, Dag».

Denne ordvekslingen og ordet barmhjertighet synes å være en rød tråd gjennom de tre bøkene. I mange sammenhenger vises det til Dorotheas stille irettesettelse av Gammel-Dag der hun tillater seg å vise vei til hva som i bunn og grunn er «manns plikt». Det å vise barmhjertighet og å ta imot barmhjertighet er, slik jeg leser bøkene, et gjennomgående tema i trilogien. At mange av historiene som blir fortalt viser indirekte til lignelsen «den barmhjertige samaritan» bekrefter mitt inntrykk.

Ut fra denne analysen velger jeg å sitere fra TG's notater der han skriver om det å være forfatter:

«En fortelling må ha en kjerne; en indre mening Dog bør en mening ikke fremsettes gjennom et «talerør», men gjennomsyre hele boken. Det er det som er kunsten, - gjennom en interessant og ekte fortelling å la sin mening gli umerkelig inn i leserens bevissthet.»

Ja – TG har nådd frem til meg med sin ekte fortelling. Han lykkes på en overbevisende måte å presentere det som kan hende er hans livstema – barmhjertighet. Han velger å få frem temaet - ikke ved å stå frem som en person med store ord og fakter - men ved å varsomt flette inn denne menneskelige evnen til å vise tilgivelse, overbærenhet og barmhjertighet i teksten og beskrivelsene av personene. Han formulerer seg på en måte som gjør at jeg til tider under lesingen glemmer tid og sted, og opplevelsen av gjenkjennelse og speiling i TG's tekst gir meg en følelse av å høre til i verden. Ofte kjenner jeg denne spesielle lykkefølelsen når jeg legger bøkene fra meg. TG har gitt meg tilbake troen på mennesket. I min bevissthet speiler jeg TG's beskrivelse av kampen mellom det onde og det gode i verden – både i det indre og i den ytre verden. Og jeg føler og tror som TG at det er barmhjertigheten som seirer og som er manns plikt.

De samme psykologiske prosessene jeg har beskrevet ovenfor: bevissthetstilstander, speiling og empati – mener jeg det er mulig å gjenkjenne i en annen språkdrakt i Hoels fremstilling i kapittelet «Et liv i litteraturen» i den biografiske dokumentarboken om TG. Hoel, som er litteraturkritiker, diskuterer ulike kjennetegn ved en god roman.

Det er blant annet på to områder TG har lykkes i nå frem til leseren, mener Hoel.

Det ene er den grundigheten i detaljer som preger fremstillingen i de tre bøkene og som fører til at leseren kan leve med i fortellingen og kan *tre ut av sin egen virkelighet* (fremhevet av meg). «*Tre ut av sin egen virkelighet*»? Hva legger Hoel i dette? Jeg leser Hoel slik at han at han også kunne brukt ord som at leseren under lesingen av en kjær bok kan få mulighet til å erfare en ny utvidet bevissthetstilstand. Er det ikke som om Hoel her bruker andre ord på det jeg omtaler som empatisk lesing?

Når Hoel beskriver det andre fenomenet som særlig preger TG's diktning tar han utgangspunkt i naturskildringene i bøkene der det skjer en «sammenvevning av menneske, natur og sagn.» Dette helhetsspektivet og grundigheten i skildringene hevder Hoel er en forutsetning for at leseren oppfatter romanfigurene som *levende vesener* (fremhevet av meg). Dette utsagnet kjenner jeg igjen. Det er som å lese om «levende vesener» når vi fordyper oss i TG's bøker. Er det ikke som om Hoel setter ord på min opplevelse av speiling og empatisk innlevelse fordi romanfigurene blir til levende mennesker? De indre bildene lever sitt eget liv med tanker og følelser.

TG skriver i notatboken sin at en fortelling må ha en indre mening. Å speile hverandre gir gjenkjennelse og mening. I speilingen av levende liv kan vi oppleve visdommen i det gamle ordtaket:

- Det to vet er sant. -

Det jeg undrer meg over

I begynnelsen av dette essayet stiller jeg meg selv tre spørsmål. Det ene er: Hvorfor vil «alle mennesker» over hele kloden lese TG's bøker? Hva er det som gjør at alle og enhver kan finne interesse i trilogien? Er det slik at også andre erfarer en lykkfølelse og en fornemmelse av fornyelse når de leser det TG skriver? Jeg tror det.

Dette er bøker som tar opp allmennmenneskelige problemer og utfordringer fordi forfatteren maler opp for oss med sin skrivekunst et liv vi alle kjenner: vi kjemper med å møte motgang og å vinne frem, vi kjenner oss både iblant som feige og modige og vi strever med å finne en mening med livet. Og det er noe mer til stede i teksten, et ekstra overlys – en ekstra farge i ordene.

Slik jeg ser det kan dette lysende og fargerike føres tilbake til ettervirkningene av nær-døden erfaringen TG hadde som ung. Vi kjenner til – som jeg har vist til tidligere – at ved å være i en utvidet bevissthetstilstand som i en nær-døden-erfaring kan det oppstå en vedvarende opplevelse av å ha møtt «en uforbeholden og total kjærlighet» og "nåde" slik K. Ring viser til.

En annen ekspert på nær-døden-erfaringer, J. Long, finner i sin forskning fra 2010 at personer som har opplevd å være nær døden blant annet erfarer en endring i bevissthetstilstanden i det øyeblikket de opplever at de er i fare. I alt 74.4 prosent oppgir at de i denne tilstanden var mer bevisste og klartenkte enn ellers. I det samme materialet oppgir 76.2 prosent at de befinner seg i en ubeskrivelig følelse av ro og tilfredshet når døden er nær. De følelsene som oppstår ved denne grensesprengende tilstanden er blant annet barmhjertighet og tilhørighet, finner J. Long (Brudal 2011).

TG hadde en nær-døden-erfaring 25 år gammel og først i 1932 fant han ord på det som skjedde med ham. Han våget ikke å gå ut i verden og fortelle sannheten om det som hendte i 1919 i frykt for at beretningen kunne bli oppfattet som uttrykk for «galskap» av omverden. Så skjer det at TG fant frem til det skapende i seg selv og diktet frem et galleri av personer som på forskjellig vis bærer frem i verden i ord og gjerninger det som var hans egne erfaringer da han var døden nær. Han diktet frem mennesker som levde det han bar som en hemmelighet i sitt indre.

I dedikasjonen som er nevnt innledningsvis blir TG imidlertid personlig og gir til kjenne at «*Et og annet som skildres i denne boken opplevde jeg den gang jeg omkom på Hardangerjøkulen påsken 1919.*» Som nevnt føyer han til i dedikasjonen: «*At jeg lever skyldes et under.*». Her handler det ikke lenger om diktning, men mer om antydninger og omskrivninger av personlige erfaringer om «ett og annet» - som TG ønsker å fortelle verden om.

Kan hende er det slik at vi skimter et gjenskinn av det TG har erfart – at han kan ha opplevd at «de» som «kalte ham til livet» som han sier, gjorde det av barmhjertighet og nåde – og at den inderlige erfaringen av en ubetinget tilgivelse og barmhjertighet er det som bærer teksten gjennom de tre bøkene? Og kan hende er det ikke bare jeg som får oppleve at bøkene fører meg til en erfaring av fornyelse. Det klarsynte og bjarte språket gjør at mennesker på hele kloden gleder seg over disse bøkene som forteller noe allment om en verden som er større enn oss selv. Når vi speiler oss i dette nye rommet finner vi frem til oss selv og en ny tro på mennesket. Det eksistensielle temaet å være til i verden angår oss alle. Det ekte og overbevisende i TG's skildringer har først og fremst sammenheng med at mye av det han beskrev var selvopplevd.

Svaret på det andre jeg undret meg over – hvorfor jeg leser TG's bøker også for fjerde gang – ligger i svaret på det første spørsmålet. Jeg søker meg til det som gjør meg godt. Jeg legger til rette for at jeg kan oppleve situasjoner som fører til glede og utvikling. Dette omtales i psykologien som Teleonomy of the self. Denne søken etter meningsfullhet og målrettet atferd er ifølge J. Nakamura en iboende psykologisk mekanisme som står for et vekstprinsipp i menneskets psykologi (Brudal 2017).

Det siste jeg ville finne ut av i min analyse er hvorfor TG aldri skrev en fortsettelse på trilogien om Bjørndals-folket. Hvis min antagelse er riktig – at de tre bøkene først og fremst kan betraktes som en ettervirkning av den nær-døden-erfaringen TG hadde, da ser vi at forfatteren maktet å finne de riktige ordene for de grensesprengende opplevelsene han hadde på Hardangervidda 25 år gammel. TG visste å transformere de skjellsettende erfaringene til et litterært uttrykk. Slik foregikk det en bearbeiding og integrering av den traumatiske hendelsen. Denne transformasjonsprosessen var et stort og skapende arbeid som TG gjorde mange ti-år tilbake i det forrige århundre.

Er det slik at det TG hadde på hjertet allerede var å lese i den ferdige trilogien i 1935? Jeg tror det. Vi vet at de tre bøkene kort tid etter utgivelsen ble oversatt til flere språk. Slik vet vi at TG's mektige budskap om

- troen på mennesket -

tidlig nådde ut til andre land i verden. I dag er fortellingen om Bjørndals-folket lest av 12 millioner mennesker over hele kloden.

Etterord

Da første bind i «Og bakom synger skogene» ble utgitt i Sverige i 1935, ble boken anmeldt av forfatter og misjonær Ingeborg Wikander med disse ordene:

Dette er en stor roman, båret av et sterkt sinn ...

En sterkt etisk følelse og en ufravikelig gudstro bærer skildringen

og gir den det dypeste innhold.

Institutt for Empatisk Kommunikasjon (IEK)
September 2020

Litteratur

- Brudal, L. (1986). En reise i rommet. Vårt indre og ytre univers. Aschehoug.
- Brudal, L. (1991). Psykiske kriser i et nytt perspektiv. Tano.
- Brudal, L. (1993). Helsepsykologi. Aktivisering av psykiske ressurser ved sykdom. Tano.
- Brudal, L. (1998). Dødsbevissthet. Om å velge livet eller døden. Universitetsforlaget.
- Brudal, L. (2011). Om bevissthet. Psykologi. Mindfulness. Science fiction. Nær-døden-erfaringer. Kosmisk bevissthet. Fagbokforlaget.
- Brudal, L. (2017). Empatisk Kommunikasjon. Et verktøy for menneskemøter. 2.oppl. Gyldendal Akademisk.
- Dahl, H. O. (2015). «Og bakom synger skogene». Bidrag til en resepsjonsrevisjon. Cogito 30: 30-37.
- Gjellerup, S.M. (1868-70). Biskop Jens Dinesen Jersin. Selskabet for Danmarks Kirkehistorie.
- Hoel, T. (1997). Manns plikt. En biografisk dokumentar om Trygve Gulbrandssen. Aschehoug.
- Pollan, M. (2018). Psykedelisk renessanse. Flux.
- Rovelli, C. (2016). Syv korte leksjoner i fysikk. Spartacus.
- Rizzolatti, G. (2008). Mirrors in the brain – how our minds share actions and emotions. Oxford: University Press.
- Røsjø, B. (2012). Helbrederens hemmeligheter. Spartacus.